

druhy činností mají jiný sociální a kulturní význam. Tato otázka byla mnohokrát diskutována, nicméně její řešení bylo především pragmatické, tj. metodika výzkumu vychází z předpokladu, že komparabilita dat je založena na využití unifikované techniky výzkumu.

Jiným takovým problémem je generalizace získaných výsledků: Jak na základě získaných poznatků formulovat sociologickou výpověď o sledované situaci v socialismu obecně, tj. bez uvažování rozdílů dat a konkrétně historické situace jednotlivých zemí? I tento problém zůstává zatím nevyšetřen, respektive většina účastníků projektu preferuje „tradiční postup“, při němž jsou získané poznatky interpretovány jen podle jednotlivých zemí.

Další z častých problémů obdobných výzkumů, tj. problém sjednocení postupu zpracování dat a jejich interpretace, byl naproti tomu úspěšně řešen. Zásahu na tom má hlavně rozhodnutí o jednotném zpracování dat v jednom výpočetním středisku. Pro československou sociologii je významné, že toto jednotné zpracování bylo svěřeno Ústavu pro filozofii a sociologii ČSAV a dosud provedené přípravy jsou všemi účastníky výzkumu velmi pozitivně oceňovány.

Celkový význam poslední konference spočívá i v tom, že byla určitým předělem v dosavadní práci na mezinárodním výzkumu *Sbližování dělnické třídy a inteligence*. Uzavřela etapu přípravy a projektování výzkumu, včetně terénního sběru dat, a otevřela prostor pro interpretaci získaných dat. V tomto směru byl význam zasedání autorských kolektivů oceněn jak při ukončení vlastního zasedání, tak v oblastech ústředního i krajského stranického tisku v Bulharsku.

Jednou z nejpozitivnějších zkušeností, kterou při hodnocení ukončené práce, při přípravě výzkumu a terénním sběru dat zdůrazňovali všichni účastníci jednání, bylo potvrzení nezbytnosti spojení vědecko-výzkumné práce v sociologickém výzkumu se společenskou praxí, zvláště pak s činností stranických orgánů. Tato zkušenost platí i pro ČSSR: i v etapě realizace výzkumu poskytly okresní a krajské stranické orgány Ústavu pro filozofii a sociologii značnou pomoc při vlastním sběru dat v jednotlivých podnicích.

Pokud jde o další plány pracovních skupin participujících na výzkumu, jsou v zásadě vymezeny tím, že tyto pracovní skupiny vytvořily několik autorských kolektivů, které připraví hlavní publikace, plánované na léta 1981–1985. První souhrnná publikace z výzkumu má být hotova v roce 1981, v roce 1983 mají být publikovány tematické monografie (členěné podle základních problémových okruhů) a v r. 1984 poslední z uvažovaných prací, založená na komparaci dat ze všech zúčastněných zemí.

Příští zasedání autorských kolektivů ustavených v rámci výzkumu je plánováno na rok 1980 v ČSSR.

Antonín Matějovský

Seminář „Současný vývoj programů pro potřeby sociologů“

Metodologická sekce Československé sociologické společnosti při ČSAV uspořádala ve dnech 8.–12. 10. 1979 ve Štítně seminář o programech pro potřeby sociologie. Předmětem jednání byly tyto tematické okruhy:

- ukázky a zhodnocení možností licenčně zakoupených programů pro analýzu dat
- informace o tvorbě programů pro potřeby sociologie na jednotlivých pracovištích
- formulace požadavků na program, na jeho obsah a formu, vstupy, na možnosti manipulace s daty, na uživatelský jazyk i na úplnost, přehlednost a grafickou úpravu výstupů
- požadavky na dokumentaci programů, na manuály i na vysvětlení metod v programech používaných.

Třicet účastníků semináře absolvovalo velmi náročný, ale na informace velmi bohatý týden. Denní sedmihodinový přednáškový program byl každý večer doplněn

dvou až tříhodinovým diskusním kulatým stolem. Zvláštní pracovní koordinační skupina shrnula výsledky diskusí pro výbor sekce metod a technik Československé sociologické společnosti při ČSAV.

Seminář měl po celou dobu vysloveně pracovní charakter. Profesně heterogenní složení účastníků znamenalo sice zvýšení požadavků na přednášející i posluchače, zároveň však přispělo k širší výměně informací, k vzájemnému pochopení specifiky potřeb uživatelů i tvůrců programů. Programy byly chápány jako nutný pracovní prostředek sociologa, umožňující adekvátní zpracování empirických informací, efektivnější a účinnější vstup sociologa do společenské praxe.

Úvodní část semináře byla věnována přehledovým informacím o charakteristikách, statistickém obsahu a uživatelských možnostech licenčně zakoupených programů. P. Nedoma (Ústav teorie informace a automatizace, Praha), J. Řehák (Ústav pro filozofii a sociologii, ČSAV, Praha) a H. Jeřábek (Ústav pro filozofii a sociologii ČSAV, Praha) referovali o systému SPSS. T. Havránek (Matematické středisko biologických ústavů ČSAV, Praha) informoval o souboru programů BMDP a B. Řeháková (Ústav pro výzkum veřejného mínění při FSÚ, Praha) o souboru programů CLUSTAN.

Další části semináře byly věnovány informacím o programech vytvářených na jednotlivých pracovištích.

T. Havránek referoval o systému programů GUHA a o jeho nejnovějším vývoji, o přejatém programu TASEL (autorka N. Wermuthová), sloužícímu k vyhledávání struktury statistických závislostí ve vícerozměrné kontingenční tabulce, a o programu COLLAPS (autor D. Pokorný), který postupně vyhledává nejvíce asociované kategorie u obou znaků dvourozměrné kontingenční tabulky. O možnostech programu UNISOC LUP 4 i o jeho novém připravovaném přeprogramování informovala I. Loučková (Univerzita Palackého, Olomouc), která také přednesla zprávu o programu LINDA a podprogramech s ním souvisejících. Možným aplikacím metody obsažené v programu byl také věnován jeden z diskusních večerů. Program (autoři I. Loučková, J. Řehák) provádí faktorovou analýzu dvojrozměrných tabulek průměrů, četností či matic dat a může sloužit pro analýzu kategorií v kontingenční tabulce i pro komparativní či asociační analýzu dvojrozměrné tabulky průměrů.

K. Kubíková (Dům techniky Československé vědeckotechnické společnosti, Pardubice) referovala o projektu souboru programů SODAS určeného pro praktickou sociologickou analýzu a obsahujícího různé transformace dat i třídění prvního stupně a vyšších stupňů s řadou statistických měr.

P. Dvořák (Ústav pro výzkum veřejného mínění FSÚ, Praha) přednesl příspěvek o programu DIANA (autoři P. Dvořák, B. Řeháková), který v současné verzi provádí komparativní a seskupovací analýzu řádků kontingenční tabulky pro různé typy závislého znaku (nominální, ordinální, kardinální i zobecněnou úroveň). J. Herzmann (Ústav pro výzkum veřejného mínění FSÚ, Praha) ukázal možnosti programu HOR (autoři: B. Řeháková, P. Dvořák, J. Herzmann), který bude používán k rutinnímu hodnocení reprezentativity výběrových souborů ve výzkumech Ústavu pro výzkum veřejného mínění v Praze.

O možnostech třídících programů pro ICL 2903 informoval M. Křen (Ústav školských informací při ministerstvu školství ČR, Praha). Celkový přehled o možnostech prognostických programů v ČSSR připravil M. Potůček (Sportpropag, Praha) a o programech pro zpracování dat sociologického výzkumu dopravních problémů informoval P. Vaněček (Ústav dopravního inženýrství). J. Kreipl (Ústav pro výzkum veřejného mínění FSÚ, Praha) přednesl referát o zpracování velkých matic pro seskupovací analýzu metodou „nejbližší soused“ (autoři J. Kreipl, O. Kříž). I. Tomek (Ústav pro výzkum veřejného mínění při FSÚ, Praha) přednesl příspěvek o připravované Automatizované evidenci tazatelů Ústavu pro výzkum veřejného mínění (autoři projektu P. Dvořák, J. Herzmann, I. Tomek).

Velmi závažný příspěvek k programu semináře byl referát V. Chlumského (Ústav ekonomiky a organizace stavebnictví) na téma *Sociologické programy pro využití v sociálním plánování*, který otevřel novou problematiku zavádění programů jako prostředku sociální analýzy vzhledem k disponibilním databázím v jednotlivých organizacích, resortech apod.

Poslední den semináře byl věnován závažné problematice dokumentace programů, uživatelským manuálům a požadavkům na popis programované metody analýzy dat. Referát na toto téma připravil P. Dvořák (Ústav pro výzkum veřejného mínění při FSÚ, Praha), který podtrhl důležitost úplnosti, přesnosti a srozumitelnosti dokumentace vytvářených programů, zejména pro uživatele-sociology.

Jednotlivá vystoupení byla bohatě dokumentována syllaby, informačními texty a ukázkami výstupů z počítače. Velmi živé diskuse snad ke všem sdělením a referátům i diskuse u kulatého stolu (což se stává již tradicí většiny seminářů metodologické sekce) patřily ke kladům semináře, který svedl pod jednu střechu sociology, statistiky i programátory.

Jednání jasně ukázalo, že programy vznikají nejen jako realizace nových metod analýzy dat, ale že jejich vývoj reaguje na potřeby sociologické praxe. Současně ilustrovalo potřebu vývoje systému programů, které by, jako určitý souhrn, ulehčily práci sociologa, především pak sociologa pracujícího v oblasti aplikované sociologie (zvláště pak v průmyslu) ve vazbě na jednotně zaváděnou řadu počítačů EC a SMEP.

Referáty a sdělení přednesená na semináři budou uveřejněny ve zvláštním sborníku.

Pracovní koordinační skupina semináře shrnula obsah diskuse o současném stavu a probíhajícím vývoji programového zabezpečení sociologických výzkumů a podala výboru sekce metod a technik návrh na možná opatření, která by pomohla zefektivnit a sjednotit úsilí na jednotlivých pracovištích, zprostředkovala plynulou informační výměnu o programech a zároveň přispěla k vysoké odbornosti a kvalitě programů uváděných do praxe. Účastníci semináře projednali návrh a doporučili výboru sekce zabývat se zejména:

- vytvořením stálé kooperačně konzultační skupiny sekce pro tvorbu a užití programů zpracování hromadných dat
- shromažďováním informací o vznikajících programech a distribucí těchto informací pro členy sociologické společnosti
- možností doporučovat typová řešení především v oblasti uživatelského jazyka, programů, dokumentace, programového jazyka, formy výstupů
- organizací setkání tvůrců a uživatelů programů
- softwareovým vybavením počítačů řady EC a SMEP pro potřeby sociologické práce
- informováním sociologické veřejnosti, zejména průmyslových sociologů, o jednání semináře.

Seminář splnil své cíle a byl dobrým krokem v procesu zkvalitňování programového vybavení sociologie. Otázka programů je sice v oblasti sociologických metod a technik otázkou dílčí, program vždy vystupuje jako nástroj sociologické analýzy, který je podřízen ostatním složkám poznávacího procesu, kvalitní program však ulehčuje sociologovi práci, umožňuje mu soustředit se na vlastní problém, na jeho obsahovou stránku. V současné době zvýšených požadavků na sociologické výzkumy je dobrý program, ve vazbě na bouřlivý rozvoj počítačové techniky, nutnou podmínkou sociologické práce s daty. I když sama realizace programu je záležitostí technickou, jeho obsah, parametry, forma výstupů, vstupů, způsob komunikace s uživatelem musí odpovídat potřebám sociologické praxe.

Pracovní náplň semináře, jeho bohatá informační hodnota a pracovní zaujetí rozhodně znamenají přínos pro další rozvoj sociologického poznání.

Pavel Dvořák – Jan Řehák